

De vogelbevolking op de 's-Gravelandse buitenplaatsen

Wim Duurland

Ontstaansgeschiedenis

Bij octrooi van 17 maart 1625 kregen zes vooraanstaande en gefortuneerde Amsterdamse ingezetenen van de Staten van Holland toestemming om 's-Graveland te ontginnen. Het betrof hier de gronden op de grens van het veengebied van Ankeveen en Kortenhoef en de zandgronden van het Gooi, destijds in de richting van Hilversum en Bussum nog een uitgestrekt heidegebied, dat, zo vond men in die tijd, nodig ontgonnen moest worden. Het zand werd afgegraven en per trekschuit naar Amsterdam vervoerd, waar men het goed kon gebruiken ter versteviging van de slappe grond waarop deze stad is gebouwd. De schepen die het zand naar Amsterdam vervoerden, namen op de terugweg het stadsvuil mee en dit werd, vermengd met zand en 'bolster', dat is de ongeveer 30 cm hoge toplaag van het veen, teruggezet op de afgegraven grond. Toen de polder in 1634 gereed was werden de kavels verlost.

De eerste bebouwing van de terreinen beperkte zich tot de boerenhuizen, waartoe de initiatiefnemers verplicht waren, maar al gauw kwamen de eigenaren tot de ontdekking dat, vooral in de warme zomermaanden, het platteland een prettiger verblijfplaats bood dan de hoofdstad. Eerst werden de hofsteden uitgebreid met een fraaie herenkamer, maar als men later met het hele gezin de stad wil ontvluchten dan worden al spoedig de eerste buitenplaatsen gebouwd. Rond 1700 begon men de tuinen aan te leggen in de Franse stijl, welke tot aan het begin der vorige eeuw bleef gehandhaafd. Van de oorspronkelijke Franse parkaanleg zijn voor de wandelaar vooral de lanen nog terug te vinden.

Nadat men was overgegaan op de Engelse landschapsstijl zijn geleidelijk de fraaie landgoederen ontstaan zoals wij die heden ten dage nog kennen. Zij staan hieronder vermeld van noord naar zuid:

'Swaenenburgh': Dit landgoed is particulier bezit en niet vrij toegankelijk voor wandelaars. Het is nog niet lang geleden gerestaureerd.

'Bantam': Bij de verdeling der gronden in 1634 werd dit terrein nog niet vermeld, hoewel het in latere jaren, evenals 'Swaenenburgh', deel heeft uitgemaakt van 'Schaep en Burgh'. Het landgoed is eigendom van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en vormt nu weer één geheel met het landgoed 'Schaep en Burgh'. Het is alleen toegankelijk voor leden van de vereniging.

'Schaep en Burgh': De naam 'Schaep en Burgh' werd voor het eerst aan het landgoed gegeven door mevrouw Sara Bicker-Pels in 1650, als erbetoon aan de eerste bewoner van dit landgoed, Abel Matthijszoon Burgh, die het bij zijn dood naliet aan zijn neef Gerard Simonszoon Schaep. In 1971 werd het gekocht door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, die het huis na een grondige restauratie in 1975 als hoofdkantoor in gebruik nam. Het is alleen toegankelijk voor leden van de vereniging.

'Boekesteijn': Dit landgoed is sedert 1950 eigendom van Duphar bv. (toen nog Phillips-Duphar), die er een agrobiologisch laborator-

ium vestigde en een gedeelte van het landgoed inrichtte als proeftuin. Het huis is niet te bezichtigen. Het landgoed is toegankelijk op vertoon van een wandelkaart, die gratis verkrijgbaar is bij Duphar bv., Agrobiologisch Laboratorium Boekesteijn, 's-Graveland.

'Brambergen en Sperwershof': Deze landgoederen zijn particulier bezit en zijn niet geopend voor bezoekers.

'Spanderswoud': De aanvankelijke kavels uit 1634 werden later uitgebreid met de belde 'Wolfsbergen', waarvan de gebouwen in het begin der 19de eeuw werden afgebroken. De naam 'Spanderswoud' wordt voor het eerst genoemd in de periode 1737-1759, toen mr. Jan Wolters de eigenaar was. In 1957 werd het gekocht door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Het terrein is toegankelijk voor leden van de vereniging. Aan het 's-Gravelandse Noordereinde geeft een groot smeedijzeren hek toegang tot het landgoed. Aan de zuidzijde is het bereikbaar via een voetbrug over de Kerkvaart, die de grens vormt met het landgoed 'Hilverbeek'.

'Hilverbeek': Reeds in 1668 wordt melding gemaakt van de naam 'Hilferbeecq'. De laatste particuliere eigenaar van het landgoed was jhr. Ir. Jan Willem Six van Vromade, die het tot omstreeks 1924 bewoonde, het daarna enige tijd verhuurde en later verkocht aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Het park is opengesteld voor leden van deze vereniging en is bereikbaar via een voetbrug naast de Hervormde Kerk aan het Noor-

SWAENENBURGH

De 's-Gravelandse buitenplaatsen.

SCHAEP EN BURGH

BANTAM

BOEKESTEIN

BRAMBERGEN

Ankeveense Pad

SPERWERSHOF

Spanderslaan

SPANDERSWOUD

WOLFSBERGEN

Boslaan

HILVERBEEK

Leeuwenlaan

's-Graveland

's-Gravelandseweg

SPIEGELRUST

JAGTLUST

SCHOONOORD

GROENLUST

TROMPENBURG

GOOILUST

De 's-Gravelandse buitenplaatsen vanuit de lucht gezien. Links is nog net iets van 's-Graveland te zien. Opname 15 april 1982.

Bron: Gemeente Hilversum, afdeling Landmeten.

Zuidereinde

Beresteinseweg

dereinde en via de hoofdingang aan de Leeuwenlaan.

'*Spiegelrust*' en '*Schoonoord*': Beide zijn eigendom van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en opengesteld voor leden. De ingang is aan de Leeuwenlaan, recht tegenover de ingang van 'Hilverbeek'.

'*Trompenburgh*': Nadat in 1673 het oorspronkelijke huis door de Fransen was geplunderd en in brand gestoken, liet admiraal Cornelis Tromp een nieuw huis bouwen, dat er nu nog onveranderd staat.

De laatste particuliere eigenaar was Frans Ernst Blaauw, de man van het dierenpark op 'Gooilust', die het in 1936 naliet aan de Staat der Nederlanden, met de bedoeling dat het wel door particulieren zou blijven bewoond. Het park is niet toegankelijk, maar men kan het huis vanaf het Zuidereinde in 's-Graveland goed zien liggen.

'*Gooilust*': Na gedurende meer dan honderd jaar eigendom te zijn geweest van de familie Corver Hoofd, kwam het landgoed in 1875 in het bezit van Louise D.C. Six (van 'Hilverbeek'), die gehuwd was met Frans Ernst Blaauw. Het echtpaar creëerde op hun landgoed een wereldvermaarde dierentuin.

Naast allerhande exotische gewassen vond men er onder andere Bisons, Kangoeroes, Struisvogels, Japanse Reigers, Japanse Hertent, Patagonische Hazen, Wilde Paarden (uit de Gobiwoestijn), Zebra's, Gnoes en Trom-

petzwanen, die mede door de geslaagde fokresultaten van Blaauw voor uitsterven behoed werden. Toen hij in 1917 enkele jonge Trompetzwanen aan Artis schonk werd er in het stamboek bij geschreven: '*in het wild uitgestorven*'.

In 1934 overleed mevrouw Louise Blaauw-Six en liet alles na aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, op voorwaarde dat deze 'Hilverbeek' zou kopen van de toenmalige eigenaar, haar broer Jan Willem. Het park is opengesteld voor leden van de vereniging. Landschappelijk gezien hebben alle landgoederen grote overeenkomsten en wij kunnen ze dan ook niet los van elkaar zien. Op vrijwel alle landgoederen vinden wij bossen, zowel jong als oud eiken- en beukenbos, eikenberkenbos en in mindere mate ook naaldbos, doorsneden door waterpartijen, zowel vijvers als grenswateren, vrijwel zonder waterplanten, maar wel met een goede oevervegetatie. Op alle landgoederen is de Rododendron rijk vertegenwoordigd.

Ofschoon niet rijk gevarieerd, is de bosbodem rijk aan bosplanten, zoals onder andere Lelietje-der-dalen en Klimop.

Het geheel wordt afgewisseld door graslanden, in het algemeen soortenrijke hooilanden. Een uitzondering vormen '*Spiegelrust*' en '*Sperwershof*', welke beide vrijwel geheel bestaan uit grasland.

In 1971 werd het landgoed 'Schaeap en Burgh' gekocht door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. Foto: Jaap Taapken.

'Bantam' was tot voor kort bezit van de gemeente Bussum en maakt thans deel uit van 'Schaep en Burgh'.

Foto: Jaap Taapken.

Alles bijeengenomen vormen de landgoederen een vrij besloten landschap, mede omdat de meeste open graslanden door boomrijen of houtwallen omringd zijn. Door de aanwezigheid van vele oude bomen zijn de landgoederen van groot belang voor vele hollenbroeders.

De broedvogelinventarisaties van na 1980 in dit gebied leveren een totaal van 69 broedvogelsoorten op. Het is dus niet overdreven om te zeggen dat de landgoederen een rijke vogelbevolking herbergen. Voor zover mogelijk zullen inventarisatiegegevens uit de periode 1968-1970 en die van na 1980 met elkaar worden vergeleken.

Reeds in de vorige eeuw bevond zich op 'Gooilust' een aanzienlijke kolonie *Blauwe Reigers*, die in 1895, toen Frans Ernst Blaauw de nieuwe eigenaar werd, door uitroeiing geheel verdwenen was. Mede door de bijzondere belangstelling van de heer Blaauw voor dieren kon de kolonie zich in het begin van deze eeuw weer herstellen. In 1925 werd de grootte van de kolonie geschat op 1035 paren, in 1927 op 994 paren. Hoewel de populatie in de daaropvolgende jaren afnam, bleef deze tot het begin der jaren zestig boven de honderd paren. Waarschijnlijk omdat het Naardermeer een steeds belangrijker broedplaats werd, is het aantal in latere jaren steeds verder gedaald tot circa veertig broedparen in 1981 en vijftien à achttien paren in 1983. In 1983 werd op 'Schoonoord' een broedgeval geconstateerd (De Korhaan 17 (3) : 73).

Ook was er vóór 1918 een kleine kolonie Aalscholvers, die zich in 1918 en 1919 uitbreidde tot enkele honderden paren. Vanaf 1925 tot in de jaren dertig en veertig was er veelvuldig sprake van verstoring van de nesten, totdat er in 1946 opnieuw Aalscholvers op 'Gooilust' verschenen. De broedende Blauwe Reigers werden door hen verdreven, de eieren uit de nesten gegooid. In de reigerkolonie kwamen dat jaar honderden paren Aalscholvers tot broeden. Uiteindelijk zijn deze in de jaren daarna verdreven ter wille van de reigers.

De *Ooievaar* was vroeger broedvogel in 's-Graveland. Ten noorden van Gooilust bevond zich een nest, dat nog tot en met 1940 werd bewoond. Verder waren er nesten in de Hertenkamp aan de Leeuwenlaan, op 'Jagtlust' en op 'Spiegelrust'. Nog in 1939 is het voorgekomen dat de jongen uit de nesten werden geroofd, die tegen een prijs van f 25,- per stuk werden verhandeld.

In 1984 ondernamen Ooievaars een broedpoging op een voormalige fabrieksschoorsteen in Kortenhoef. Naar aanleiding daarvan plaatste men een paalnest in een weiland naast het landgoed 'Hilverbek' (Jonkers 1984). Dit nest raakte nooit bewoond.

Op 'Boekesteijn' en op 'Schaep en Burgh' werd in het voorjaar van 1982 een paartje *Nijlganzen* waargenomen. Op 13 juni 1982 werd het paartje met vijf jongen in de vijver van 'Boekesteijn' gesignaleerd.

De *Bergeend* is sedert 1971/1972 broedvogel op de landgoederen. Op 'Schoonoord' en 'Trompenburgh' werd hij in 1973 voor het

eerst als broedvogel gesignaleerd. In 1981 waren zeventien broedparen en in 1982 23 paren aanwezig. De belangrijkste foerageerplaatsen liggen in de omgeving van de broedplaatsen (Van Klaveren 1983). Sommige paren trekken met hun jongen naar de Gooische Vaart (mededeling Jaap Taapken). De soort ontbreekt alleen op 'Bantam', 'Brambergen', 'Sperwershof' en 'Spiegelrust'.

Van de *Wespendief* werd in 1981 een broedgeval geconstateerd op 'Boekesteijn'.

De *Buizerd* is een regelmatige broedvogel op 'Swaenenburgh', 'Boekesteijn', 'Spanderswoud' en 'Gooilust'.

De *Torenvalk* is een schaarse broedvogel, die alleen als broedvogel werd vastgesteld op 'Hilverbeek' en 'Gooilust'.

Tot in de jaren vijftig kwam de *Boomvalk* als broedvogel voor op 'Gooilust'. Voor de periode 1968-1970 werden broedgevallen opgegeven voor 'Schoonoord', 'Hilverbeek' en 'Schaep en Burgh'. Daarna werden alleen regelmatig jagende exemplaren gezien en werden geen broedgevallen vastgesteld.

Op 16 juli 1937 werd de *Holenduif* op 'Gooilust' aangetroffen door professor dr. G.J. van Oordt, gevolgd door een waarneming van diverse exemplaren in 1941 door Jaap Taapken. Tot 1950 duiden waarnemingen tijdens de broedtijd op verscheidene broedgevallen. De inventarisaties van 1970 en 1981 geven de volgende spectaculaire toename te zien:

1968/70 1981

'Swaenenburgh' en 'Bantam'	—	10
'Schaep & Burgh' en 'Boekesteijn'	5	25
'Spanderswoud' en 'Hilverbeek'	7	25
het hele gebied ten zuiden van de Leeuwenlaan	5	35
Totaal	17	95

De *Koekoek* kwam in 1970 nog met vier broedparen voor. In 1981 werd nog maar één broedpaar vastgesteld.

In 1970 was er in 'Gooilust' vermoedelijk een territorium van een *Steenuil*. De soort komt echter in latere verslagen niet meer voor.

De *Bosuil* is goed vertegenwoordigd. In 1968/1970 vonden de inventarisators alleen op 'Swaenenburgh', 'Schoonoord' en 'Trompenburgh' per gebied één paar. In 1976 werd het voorkomen van zestien paren vastgesteld. De inventarisatie van 1981 leverde slechts acht à negen paren op. Vermoedelijk werd dit lager aantal broedparen veroorzaakt door de slechte weersomstandigheden tijdens de inventarisatie.

Op de landgoederen is de *IJsvogel* een traditionele broedvogel geworden. Op een van de terreinen bevond zich jarenlang een nest in een holletje tussen de wortels van een omgevallen boom. Gemiddeld komen er drie paren tot broeden, in gunstige jaren zelfs wel vijf paren. In 1968/1970 was er in het hele gebied

Vanuit de Leeuwelaan krijgt men al een goede indruk van de sfeer die op de 's-Gravelandse buitens hangt.

Foto: Jaap Taapken.

'Hilverbeek' werd tot ongeveer 1924 door particulieren bewoond. het rietland is afgenomen.

Foto: Jaap Taapken.

slechts één broedpaar. In 1981 waren er drie paren.

In 1981 werd op 'Gooilust' één broedgeval van de *Zwarte Specht* vastgesteld. Hoewel de soort op 'Hilverbeek' en het 'Spanderswoud' regelmatig werd waargenomen, zijn hier geen broedpogingen bekend geworden.

De eerste waarnemingen van de *Kleine Bonte Specht* komen uit het einde der vorige eeuw. Waarnemingen van F.E. Blaauw in Albarda's Jaarverslagen getuigen daarvan. In 1968/1970 werden drie territoria gevonden; in 1981 negen territoria.

Van de *Winterkoning* werden bij de inventarisatie in 1968/1970 82 territoria vastgesteld. Latere inventarisaties wezen uit dat het huidige aantal territoria minstens honderd bedraagt.

Heggemus, *Tuinfluiter* en *Zwartkop* komen met vele tientallen paren op vrijwel alle landgoederen voor. De *Heggemus* lijkt er enigszins achteruit te gaan. In 1983, 1984 en 1985 werd bijvoorbeeld op 'Hilverbeek' telkens maar één territorium vastgesteld.

Vóór de Tweede Wereldoorlog broedden er nog zo veel paren *Nachtegalen* in 's-Graveland, dat Jaap Taapken er ooit midden in de nacht met geluidsapparatuur op de hoek van de Leeuwenlaan assisteerde bij het maken van opnamen van de zang voor de Avro. Deze opnamen werden gebruikt voor de hoorspelen, die destijds op de radio zeer veel werden beluisterd. In 1968/1970 waren er nog

slechts vijf broedparen. In 1974 is op het landgoed Schoonoord voor het laatst een broedpaar gesignaleerd.

Intensiever onderhoud, gepaard met het gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen en het verwijderen van de ondergroei, zijn mogelijk mede oorzaak van het verdwijnen van deze soort,

Spotvogel, *Grasmus* en *Braamsluiper* komen slechts sporadisch als broedvogel voor.

De *Fitis* en de *Tjiftjaf* zijn beide beter vertegenwoordigd met elk veertig à vijftig broedparen.

Het *Goudhaantje* was in 1968/1970 vertegenwoordigd met slechts twee paartjes. In 1981 waren het er zeven. Mogelijk speelt de toename van de begroeiing een rol.

De *Bonte Vliegenvanger* verscheen als broedvogel aan het eind van de jaren zestig. In 1981 waren er vijftien paren.

Grauwe Vliegenvangers komen verspreid over de landgoederen voor. Het aantal beweegt zich rond de twintig paren. Sinds het begin van de jaren tachtig lijkt de soort enigszins achteruit te gaan.

Dit geldt ook voor de *Gekraagde Roodstaart*, waarvan de stand van bijna veertig paren aan het eind van de jaren zestig gedecimeerd was tot nog maar tien paren in 1981.

De *Merel* en de *Zanglijster*, met respectievelijk circa 150 en 61 paren, wisten zich in de jaren tachtig op het zelfde niveau te handhaven.

De *Grote Lijster* lijkt het goed te doen en

De Fluiter kwam vroeger op de 's-Gravelandse buitens vrij algemeen voor.
Foto: Henk Harmsen.

komt tegenwoordig met ruim tien broedparen voor.

De *Glanskop*, waarvan voor alle landgoederen samen aan het eind van de jaren zestig vijf paren werden gevonden, telde in 1981 maar liefst dertig paren.

De *Boomklever* en de *Boomkruiper* doen het, door het ouder worden van het bomenbe-

stand, beide ook goed. In 1968 waren er respectievelijk 31 en 24 territoria en in 1981 respectievelijk 50 en 58 territoria.

Van de vinkachtigen, die het in de oude loofbossen ook wel naar hun zin hebben, willen wij alleen de *Appelvink* even voor het voetlicht halen. Deze kwam waarschijnlijk al vóór 1900 als broedvogel op de landgoederen voor. De eerste vermelding van een broedgeval komt uit 'Hilverbeek' in 1932. Hij broedt daar nu nog en wordt er ook geregeld waargenomen. Het aantal broedparen op de landgoederen wordt geschat op drie à vijf paren, mogelijk meer, want de soort is moeilijk te inventariseren.

In maart 1969 is er een waarneming van een groep van circa twintig Appelvinken op 'Hilverbeek'. Mogelijk is hier sprake van een tijdelijke aanvulling met exemplaren die op voorjaarsstrek zijn (De Korhaan 17 (2): 43). Van de omringende landgoederen zijn er alleen incidentele meldingen van 'Gooilust' en 'Spanderswoud'.

De *Wielewaal* is als broedvogel aangetroffen op 'Schaep en Burgh', 'Boekesteijn', 'Hilverbeek' en 'Gooilust'.

De *Raaf* ten slotte heeft in de jaren 1941 en 1942 op 'Gooilust' in gevangenschap gebroed. In mei 1941 was er een paar met twee jongen en een paar op een nest met vier eieren. Beide nesten werden echter verstoord (dagboek Jaap Taapken). In 1942 werd er, ondanks de extreem lage temperatuur van 20°C in februari al op een nest gebroed.

■ W. Duurland, M. Simonszhof 84, 1216 LM Hilversum.

LITTERATUUR:

- Beusekom, R. van (1980):** Broedvogelinventarisatie van het landgoed Schaep en Burgh.
Beusekom, R. van (1981): Milieu-inventarisatie 's-Gravelandsche Polder, in opdracht van Prov. Waterstaat Noord-Holland. Code 29901, 29902, 29903 en 29904.
Fuchs H. & I. van Woersem (1983): Inventarisatie van het landgoed Boekesteijn in 's-Graveland. Uitgave nummer 43 van de Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum.
Hayman P., D. Jonkers & P. van Zalinge (1983): Ooievaars in Nederland. Oberon, Haarlem.
Jonkers, D.A., (s.d.): Avifauna van de 's-Gravelandsche Polder van 1968-1971.
Jonkers, D.A. (1984): De ooievaarssituatie in Nederland in 1984. Het Vogeljaar 32 (6) : 296-300.
Jonkers, D.A. (1984): De geschiedenis en broedpogingen van Ooievaars in Kortenhoef. De Korhaan 18 (5) : 118.
Klaveren, F. van (1982): Bergeenden in het Gooi in 1981. De Korhaan 16 (2) : 43-44.
Klaveren, F. van (1983): Broedvogelinventarisatie van het landgoed Swaenenburgh.
Mehrtens, U.M. (1986): Gooilust te s'Graveland. Bijdragen tot het Bronnenonderzoek naar de Ontwikkeling van Nederlandse Historische Tuinen, Parken en Buitenplaatsen. Nummer 18. Uitgave Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.
Mekel, J. (s.d.): Verslagen broedvogelinventarisaties in de jaren 1983, 1984 en 1985 door de afdeling Hilversum der NJN.
Moolenbeek, R.G. (1972): Broedvogelinventarisatie van het landschap Hilverbeek 1968. De Korhaan 6 (1) : 4-5.
Poelgeest, B. van (s.d.) 1972: Broedvogelinventarisatie Gooilust.
Raam, J. van (1979): Tussen Gooi en Vecht. Milieukundig onderzoek van de Vechtstreek, Deel II, PLant en Dier. Gewest Gooi en Vechtstreek, Hilversum. Instituut voor Systematische Plantkunde Rijksuniversiteit, Utrecht.
Tromp, H. & J. Six (1975): De buitenplaatsen van s-Graveland. Kerckebosch, Zeist.
Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken (1987): Vogels tussen Vecht en Eem. Zomer, Arnhem.